

Bencze Norbert¹

„AZ ELŐZETES INSTRUKCIÓK ALAPJÁN” – BIRTOKLÁS A MEGISMERKEDÉSI DISKURZUSOKBAN

Abstract

Acquaintance as a dialogue type can be particularly important for language learners. This paper studied the presence of possession, especially the possessive endings and possessive constructions, in 18 dialogues of a speed-date corpus of native speakers of Hungarian. The quantitative results and the sorting of the examples into groups showed that it is worthwhile to review the functions of possessor and possessed and to identify the various categories. The approach to possessive structures was found to be more effective when it was examined from the point of view of connectivity, where the understanding of a newly introduced entity is enhanced by its relation to an already known entity. I have described the groups with examples from the corpus. I have concluded the paper with a methodological summary, which, in addition to the grammatical and functional features of possession in this corpus, outlined some principles beyond possession that can be used in language teaching.

Keywords: *acquaintance, discourse analysis, corpus linguistics, methodology, possession, possessive structure*

Kulcsszavak: *megismerkedés, diskurzuselemzés, korpusznyelvészet, módszertan, birtoklás, birtokos szerkezet*

1. Bevezetés

Az új nyelvek, kultúrák, emberek, viselkedésmódok megismerése az egész nyelvtanulást végigkísérő folyamat. A nyelvtanulónak a tanult nyelvvel az egyik legfontosabb célja önmaga bemutatása, reprezentációja, információk megosztása, illetve mások megismerése, kategorizációja, az önkategorizáció felismerése, információk gyűjtése, illetve a személyes kapcsolat (ki)alakítása. Jelen tanulmányban egy, a megismerkedést

¹ Bencze Norbert, doktorandusz hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Alkalmazott nyelvészet doktori program;

középpontba állító diskurzusműfajt – az első találkozások alkalmával elhangzó villámrandi-dialógusokat – vizsgálva mutatom be a személyközi viszonyok leírásában kulcsszerepet betöltő birtoklást, és hozzá kapcsolódó alakok és szerkezetek jellemzőit, funkcióit.

1.1. A megismerkedés mint diskurzustípus

Az első találkozás dialógusaiban – és részben a sokadikéiban is (Bencze 2022a) – a megismerés és megismertetés központi szerepet kap (Bencze 2020). Svennevig (1999, 2014) valódi célokkal, motivációkkal rendelkező résztvevőkkel rögzítette az első találkozás dialógusait, és megfigyeléseire építve a pragmatikai kutatásokban felhasználható, a megismerkedés dimenzióit és diskurzusok szerveződését bemutató modellt alkotott. Az első írásában (1999) foglaltak szerint az első találkozások interakcióiban a beszélgetőpartnerek megismerkedése három dimenzióban épül ki: (1) az ismerőség kialakítása, a bizalom megszerzése leginkább a személyes információk megosztásával történik, és tudáson, ismereten alapul; (2) a szolidaritás a kölcsönösen fontosnak tartott jogok és kötelezettségek megmutatását, az abban való egyezkedést jelenti, és normatív értékekre épül; (3) a vonzalom a kölcsönös elismerés és szimpátia kifejezését jelenti, és érzelmeken, érzéseken alapul. Svennevig (2014) a megismerkedési dialógusokban három részletesen leírt alapszekvenciát is elkülönít. A szekvenciaszerkezet első elemei a bemutatást, önreprezentációt előhívó, elicitáló kérdések (1), melyek nagyrészt második személyűek, és ezekkel a partnerhez kapcsolódó életrajzi információkra, valamint a közösséghez tartozásra kérdeznek. A szekvenciaszerkezet második eleme az elicitáló kérdésre érkező, önbemutató tartalmú, elsődlegesen első személyű válasz (2). A szekvenciaszerkezet harmadik részében a korábban kérdező félnek több lehetősége van reagálni a válasza: elismerő, nyugtázó kijelentésével (3a) visszajelzést adhat, egyúttal jelezheti a kérdéskör, a téma lezárását is; rövid visszakérdezéssel (3b) elicitálhatja a folytatást; önmagára irányuló, első személyű kommentjével (3c) maga is önbemutatót végezhet, mellyel célja a válaszban megjelölt kategóriához, információhoz való kapcsolatának kifejezése. Svennevig egyúttal rámutat a szekvenciák építkezésének összetettségére, az összekapcsolódás lehetőségeinek változatosságára is.²

Stokoe (2011) vizsgálatának anyagát speciális első találkozások dialógusai, villámrandi-dialógusok képezik. A villámrandik olyan szervezett események, ahol valódi ismerkedési motivációkkal érkező, potenciális partnerek – általában heteroszexuális nők és férfiak – jellemzően 4-6 percet tölthetnek el egymással. A résztvevők az esemény során több potenciális partnerrel beszélgethetnek, és ha az értékelésben kölcsönösen szimpátiájukat fejezték ki, megkapják egymás elérhetőségét. Stokoe (2011) alapján ezen dialógusok középpontjában nem a romantikus jelleg, a flört, hanem a megismerkedés áll, éppen ezért vizsgálhatóak egyenlő partnerek között lezajlott

² A szekvenciaszerkezetek részletes leírásáról: Bencze (2020).

megismerkedési dialógusokként is. A magyar anyanyelvű résztvevőkkel rögzített villámrandi-dialógusok elemzése is bizonyította, hogy – bár a villámrandi kontextusától nem lehet eltekinteni – ezekben a szövegekben is a megismerés lesz a hangsúlyosabb, és a Svennevig által felvázolt dimenziók és szerkezeti elemek megjelennek ezekben a diskurzusokban is (Bencze 2020).

1.2. A személyek és a személyesség szerepe a megismerkedési diskurzusokban

A megismerkedési dialógusokat a beszélgetés tárgya, a résztvevők személyes bevonódása és a beszélgetés önmagukra irányultsága elválasztja az intézményesített és a mindennapi diskurzusoktól (pl. vásárlási vagy banki ügyintézési dialógus), valamint a harmadik személyt vagy külső tárgyat, eseményt középpontba állító diskurzusoktól is (pl. pletyka a munkatársról, szakmai megbeszélés). A megismerkedési dialógus szorosan épít a résztvevőkre, illetve az általuk kialakított kapcsolatra, ahogy azt Svennevig dimenziói is részletesen leírják. Az önreprezentáció fontossága – az azt kidolgozó kérdés-válasz-reakció szekvenciaszerkezet is ezt mutatja – a személyeket, az *én-te* viszonyt teszi hangsúlyossá ezekben a dialógusokban, ezért érdemes vizsgálni a személyeket és a személyekhez való kötöttséget. Nem mellesleg mindazok az eredmények, amelyek a személyközi viszonyokra és azok társas megkonstruálására mutatnak rá, hasznos adalékot szolgáltathat a nyelvtanítás számára azzal, hogy a valós nyelvhasználathoz közelebb álló, a valós kapcsolatépítést elősegítő mintadialógusok hozhatóak létre segítségükkel.

A villámrandi-dialógusok egy részén végzett korábbi elemzések azt mutatják, hogy a személyjelölésnél az egyes szám túlsúlya látható: az összes személyjelölés 82%-a egyes számú. A személyek megjelölésére használt grammatikai formákat vizsgálva az látható, hogy személyjelölés jelentős része az igéhez kapcsolódik (68,1%), ezt követi a személyes névmás (21,1%) és a birtokos személyjel (10,8%) használata (Bencze 2021).

1.3. A birtoklás mint referenciapont-szerkezet

A birtoklás eredeti és elsődleges jelentése alapján elsősorban valamilyen tárgyra, vagonra utal, amely felett valaki rendelkezhet. A birtoklás tágabb értelmezését adja az a kognitív megközelítés, amely a birtokos szerkezetet referenciapont-szerkezetként értelmezi, amiben egy entitás – a birtokos – referenciapontként jelenik meg annak érdekében, hogy mentális kapcsolatot hozzon létre egy másik entitással – a birtokkal (Tolcsvai 2013: 257–260). A tárgyak, személyek, események sok esetben könnyebben hozzáférhetőek, ha egy már ismert dolgon keresztül próbáljuk elérni és értelmezni azokat. A birtokos szerkezet a 'birtoklás' alapjelentésén túl olyan kapcsolatokat is jelölhet, mint a rész-egész viszony, az eredet-eredmény, az ok-okozat, az alá-fölérendeltség, a cselekvés mint birtok vagy birtokos (Hegedűs 2019: 313–323). A birtoklás szerkezetében a magyar nyelvben a birtok és a birtokos is jelölt lehet. Az elemzés és a magyartanítás szempontjából is szükséges a birtokos személyjelek, a birtokjel, a

birtoktöbbség, illetve a habeo szerkezet vizsgálata is (Szili 2011: 44–66). A birtoklás leírása a funkcionális megközelítésben akár további grammatikai, szerkezeti elemekre is kiterjeszhető lehet (H. Varga 2006). A birtokos szerkezet formájáról és a tankönyvekben való megjelenéséről ad áttekintést Waseda (2020).

Jelen tanulmányban a birtokláshoz kapcsolódó alakok és szerkezetek jellemzőit, funkcióit vizsgálom magyar nyelvű megismerkedési – villámrandi – dialógusokban. Az elemzés során kitérek a korpusz vizsgálatának a magyar mint idegen nyelv tanításában felhasználható tanulságaira is. Hipotéziseim a korábbi vizsgálatok eredményeire építenek, egyúttal a birtoklás tanításának tervezése szempontjából is kulcsszerepet játszhat bizonyításuk. Az (1) első hipotézisem szerint a villámrandi-dialógusok személyes fókuszja miatt a korpuszban az egyes szám első és második személyű alakok a többi személyt jelölőnél nagyobb számban jelennek meg. A (2) második hipotézisem az, hogy a birtoklás eredeti, elsődleges, tárgyra vonatkozó jelentésénél nagyobb számban találunk referenciakapcsolatokat. A beszélők ilyen referenciákat használhatnak a személyi vagy az absztrakt fogalmakkal való kapcsolatok leírására.

2. Anyag és módszer

2019 szeptemberében Budapesten, kutatási célokkal, két egymást követő, hasonló módon létrehozott villámrandi-eseményt szerveztem meg. A szervezésben Finkel–Eastwick–Matthews (2007) módszertani útmutatóját követtem. Az első randieseményen 10 nő és 12 férfi részvételével összesen 60, kb. 5 perces beszélgetés történt meg, melyek hangja a résztvevők előzetes hozzájárulásával rögzítésre is került. Az eseményeken 20 és 33 év közötti, budapesti vagy Budapest környékén élő, a pártalálásra nyitott, magukat inkább heteroszexuálisnak értékelő nők és férfiak vettek részt. A hangfelvételek rögzítése után a magyar hagyományokra részben építő saját lejegyzési útmutatóval kezdődött meg a beszélgetések leírása az ELAN program segítségével. A lejegyzés után a programból kinyert idő- és tartalmi információk alapján a beszélgetés legfontosabb jellemzőit – pl. randi és beszélő száma, neme, időinformációk, kiegészítő jelölések – tartalmazó, a szószintre kiterjesztett morfológiai elemzést tartalmazó táblázat jött létre, mely keresésre alkalmas korpuszként működik.³

A jelen tanulmányban ismertetett vizsgálatba a villámrandikorpusz 18 dialógusát vontam be. A második villámrandi-eseményen résztvevő 6 nő és 6 férfi mindegyike szerepel a korpuszban, a legtöbben 3-3 beszélgetésben (egy férfi 4, egy másik férfi 2 beszélgetésben jelenik meg, melynek oka az, hogy az elemzés idejében néhány beszélgetés különböző technikai hibák miatt nem érte el a korpuszjelölés utolsó szakaszát). A 18 beszélgetés összesen 14824 szövegszót tartalmaz.

Az elemzést egy kvantitatív és egy azt követő kvalitatív szakaszban végeztem el. A kvantitatív elemzés során a morfológiai elemzés segítségével automatikus kereséssel

³ Az esemény és a transzkripció menetének részletesebb leírását lásd Bencze (2020).

nyertem ki a korpuszból a birtokos alakokat. Az automatikus elemzés hibáitól megtisztítottam az anyagot, így pl. a birtokos személyjelet tartalmazó alakként azonosított *random* és *zumba* szavak kikerültek az elemzésből. Nem töröltem azonban az elemzett alakok közül azokat, ahol a birtokos személyjelölés mára elhomályosult, nehezen felismerhető, ugyanakkor történetileg, formailag – és nem melleleg a funkció szempontjából is – magyarázható. A megmaradt alakok jellemzőit – pl. a birtokos személyét – automatikus vagy részben automatikus módszerekkel összesítettem. A kvalitatív elemzés során áttekintettem a habeo szerkezet meglétét, illetve a birtokok jelentését, kategóriákba rendezve azokat.

3. Eredmények

A vizsgált dialógusokban 338 birtokos alak szerepelt. A következőkben először a birtokossal, majd a birtokkal kapcsolatos eredményeket osztom meg, ezután pedig kitérek lexikai kérdésekre, valamint a birtoktöbbsítő jelre és a habeo szerkezetre is. Az eredményeket nyelvi példákkal szemléltetem.

3.1. A birtokos

A birtokos az entitásként szolgáló referenciapontként is értelmezhető (Tolcsvai 2013), vagyis a dialógusban azt jelölheti, akin vagy amin keresztül a másik dolgot elérhetjük, megérthetjük. A birtokos – vagy referenciapont – elsősorban a beszélgetésben résztvevő személy lehet: a vizsgált korpuszban a beszélgetőpartnerek az elicitáló kérdésekben a másik személyhez kapcsolódó dolgokról kérdeznek, informális beszélgetés révén elsősorban második személyű alakokkal. Az önreprezentációt tartalmazó válaszokban pedig saját magukhoz kapcsolódóan osztanak meg információkat, elsődlegesen első személyű alakokkal.

A birtokosok személyét vizsgálva látható az egyes számú birtokosok túlsúlya (96,7%) a többes számú alakokkal szemben. A birtokosok személyének számát az 1. táblázat tartalmazza.

Szám és személy	Alakok száma (db)	Alakok aránya (%)
egyes szám 1. személy	167	49
egyes szám 2. személy	46	14
egyes szám 3. személy	114	34
többes szám 1. személy	9	0,3
többes szám 2. személy	0	0
többes szám 3. személy	2	0,01

1. táblázat: A birtokosok személyének előfordulása és aránya

Ahogy a nyelvi példák mutatják, az egyes szám első és második személyű alakok valóban elsősorban elicitáló kérdések és önreprezentációt tartalmazó válaszok.

*mivel szoktál foglalkozni a szabadidődben?
most volt a születésnapod kilencedikén?
akkor neked baromi sok munkád van igaz?
milyen kutyáid vannak?
nagyamámától tanultam horgolni
a gimnáziumom szervezett alkotótábort
nekem a hobbim például a sport
fiatalabb koromban jártam ki | ugye amikor még voltak telek
úgyhogy mi rengeteget járunk oda a kutyáimmal sétálni*

Az egyes szám harmadik személyű alakok vártnál nagyobb számát befolyásolta az olyan alakok megjelenése, amelyeknél a birtoklási–kapcsolódási funkció már elhomályosult, a jel új funkciót kapott vagy egy begyakorlott nyelvi elem részévé vált. Ilyenek az idővel kapcsolatos kifejezések – melyek 26 elemszámmal szerepelnek, a közülük leggyakoribb, *éve* alak 22-szer jelenik meg a vizsgált dialógusokban –, és ide tartoznak a folyamat vagy idő egy részére utaló kifejezések, pl. *elején, közepére, végére*, és az olyan névutószerű utótagok is mint az *alapján, a hatására* vagy a *szempontjából*. Ezekre a formákra a későbbiekben még visszatérünk.

A többes számú alakok nagy része első személyű. Ezek jellemzően három csoportot mutatnak be: (1) a két beszélő együtt birtokol valamit; (2) az egyik beszélő egy elképzelt romantikus partnerrel együtt birtokol valamit; (3) az egyik beszélő egy külső, létező személlyel együtt birtokol valamit. A birtokok általában absztrakt dolgok, a két beszélő közös birtoka a korpuszban kizárólag az idő.

*öt percünk van
(..) gyorsan | mielőtt lejár az időnk
a célunk felé | nem azon az úton megyünk
hogyan legyen egy olyan | közös érdeklődésünk
(..) volt | egy céges meghívásunk
nagy sikerünk volt*

A birtokos szerkezet részeként a *-nAk* határozórag 26 alkalommal, vagyis a birtokos alakok 7,7%-a mellett jelenik meg. A rag megjelenésének eseteit a 2. táblázat foglalja össze. A példából látható, hogy használata nem általános, leginkább a szerkezetek komplexitásából vagy speciális használatából adódik. A határozórag előfordulása a *habeo* szerkezetnél gyakoribb, 9 nyelvi példa ugyanis ilyen szerkezetben szerepel. Általánosságban elmondható róluk, hogy elsősorban a fókuszszerephez, a névmás és a kötőszó megjelenéséhez és az általánosításhoz kapcsolódnak.

A -nAk határozó megjelenésének esetei	Előfordulás száma (db)	Példák
birtokos – birtok sorrend	3	<i>a majáknak a nagytemploma</i>
birtokos – birtok sorrend: idézet	1	<i>a víznek árja</i>
a birtokos hangsúlyozása, fókuszszerep	8	<i>de egyébként azon kívül nekem is vannak más nekem nincsen vele nincsen vele pozitív tapasztalatom</i>
névmás és kötőszó	5	<i>annak van egy hangulata ott annak a kórháznak volt egy táncsoportja aminek a tagja voltam</i>
a birtokos a birtok mögé kerül	4	<i>de így megmaradt a felnőttkorra az a szeretete hát a táncnak is meg a ez érdekes környezetvédelemnek is</i>
többszörös birtok–birtokos viszony	3	<i>az egyik haveromnak a tanácsára édesapámnak a családi vállalkozásában</i>
Általánosítás	2	<i>mindenkinek szüksége van az énidőre az mindig jó ha az embernek van egy szenvedélye</i>

2. táblázat: A -nAk határozórag megjelenésének esetei a birtokos szerkezet részeként

A birtokjel a vizsgált szöveganyagban nem jelent meg, így azt jelen tanulmányban nem is tárgyalom.

3.2. A birtok

A birtokok lexikai összetétele nagy változatosságot mutat: összesen 169 különböző szóalak jelenik meg. Közülük a leggyakoribbakat a 3. táblázat tartalmazza. Többségük az időhöz, a szabadidő eltöltéséhez, a munkához, a társas kapcsolatokhoz köthető, és átfedésben vannak a megismerkedési modell dimenzióival, illetve az életrajzi, valamint a csoport-hovatartozást központba állító kérdéstípusokkal is (Svennevig 1999, 2014).

Előfordulások száma (db)	Tokenek
22	<i>év</i>
16	<i>hobby</i>
12	<i>szabadidő</i>
9	<i>idő</i>
7	<i>barát, élet, munka</i>
6	<i>rész</i>
5	<i>cél, család, ismerős, kedvenc</i>
4	<i>álm, barátnő, kedv, szív, társ</i>
3	<i>bakancslista, bál, édesapa, főállás, hang, hét, kor, kutya, munkahely, nap, tehetség, testvér, vállalkozás</i>

3. táblázat: A legalább három alkalommal megjelenő birtokok

A birtokokat jelentésük alapján főbb kategóriákba rendezhetjük. A birtokolt dolgok, vagyis azok az entitások, amelyekkel a birtokoson keresztül a mentális kapcsolatot kiépítjük, nagy részben absztrakt fogalmakat jelölnek. A 4. táblázat azokat a csoportokat tartalmazza, amelyek nem absztrakt jelentést fednek le. Ezek között az elsődleges jelentés, a tárgyi birtoklás csak a második legnépesebb kategória: elsősorban olyan tárgyakat jelöl, amelyeknél szintén inkább a birtokoshoz való kapcsolódás, a birtokos közelében vagy birtokosnál levés, vagy a rész-egész kapcsolat a meghatározó. A legnagyobb számban személyeket találunk, amelyek a beszélő társas kapcsolatainak kidolgozásában segítenek. A személyek kapcsolódási pontokat, magyarázatokat, akár a partnerrel létrehozott közös kategóriákat is jelölhetnek.

elég sok unokatesóm van

érdekes környezetvédelemnek is | a nagyapám biológus volt és <hezítál>

két barátnőm is <VÁROS NEVE>n lakik

A testrészek főként rész-egész viszonyt, míg a többi, kisebb számban megjelenő csoport társas kapcsolódási pontokat jelöl, és sok esetben már a privát, bizalmi szférába engednek betekintést – ezzel is építve a megismerkedési dimenziókat.

A kategória elnevezése	A kategóriába sorolható elemek száma (db)	Példák
személy	54	<i>társad, apukám, kollegám, édesapámmal, szüleimnél, bátyámnak, csaja, ismerősöm, haveromnak</i>
tárgy	12	<i>kötete, munkaeszközöm, izém, kupakja, telefonomat, táskámat, regénye, cipóm, nadrágom</i>
testrész	12	<i>lábam, szívem, kezem, hátam, csuklóm, csontjaim, ölembé, fejemet</i>
hely, esemény	8	<i>szülinapod, bálján, gimnáziumom</i>
állat	6	<i>kutyáid, háziállatod, papagájom, macskám</i>
betegség	2	<i>daganata, betegségem</i>

4. táblázat: A birtokok kategóriái az absztrakt entitásokat nem számítva

A birtokolt entitások nagy része absztrakt fogalmakat jelöl, melyek sok esetben átmeneti jelentésűek, tehát nem mind sorolható jól körülhatárolható csoportokba, a kategóriahatárok elmosódnak. A legjellemzőbb és jól meghatározható csoportokra mutat nyelvi példákat az 5. táblázat. Mint láthatjuk, a példák az absztraktság fokában is eltérnek: a *munkám* a beszélőhöz kapcsolódó, jól körülhatárolható tevékenység-halmazt jelöl, az idő vagy az érzelmek viszont kevésbé megragadható entitások, a rész csoport példái pedig a birtokos nélkül csak általánosságban, részlegesen értelmezhető entitást jelölnek. Utóbbi csoport átmeneti kategóriát képez a névutószerű kifejezések felé.

A csoport elnevezése	Példák
munka	<i>üzletem, bizniszeim, vállalkozásában, ügyfélköröm, munkám, főállásomból</i>
idő	<i>időnk, gyerekkorom, percünk, korom</i>
tevékenység, hobbi, kedvenc	<i>kedvenc táncom, kedvenc hobbid, legnagyobb kedvencem, kedvenc sportod</i>
érzelem	<i>őszinteséged, félelemérzetem</i>
személyes jellemző	<i>csillagjegyed, neved</i>
rész	<i>csücske, fele, mindenét, részét, mindenem, legszélén, kezdetén, vége, közepére</i>

5. táblázat: Az absztrakt birtokok jellemző csoportjai

3.3. Begyakorlott nyelvi formák

Az elemzés során birtokos szerkezetként értelmeztem az olyan kifejezéseket is, ahol a birtokviszony már elhalványult, a birtokos személyjel akár újabb funkciókat is betölthet. Ennek jellemző példái az éve típusú időkifejezések, amelyeknek a korpuszban való gyakori előfordulására fentebb már utaltam.

Kevésbé távolodtak az eredeti birtoklás jelentéstől a névutószerű, birtokos személyjeleket is tartalmazó kifejezések. Ezekre jellemző, hogy egy határozórag is szerepel bennük, ami jelentésüket tovább specifikálja. A határozóragokkal együtt ebben a formájukban gyakran előforduló, begyakorlott kifejezésekké váltak, melyek előtagjának – a birtokosnak – megváltoztatása is kevésbé szabad, mint az eredeti birtokos szerkezetekben. A jelentésbeli kötöttség példája az *alapján*, melyhez általában absztrakt birtokosok kapcsolódnak.

az előzetes instrukciók alapján
az ügyfelek igénye alapján

A névutószerűség tetten érhető abban is, hogy az elő- és az utótag – a birtokos és a birtok – sorrendje nem cserélhető fel.

csak fogyás szempontjából
csoportos órák tömkelegére
nem ügyesség kérdése

A kifejezésekben gyakori az ok-okozati és eredet-eredmény viszony jelölése.

az ő indíttatására
nyaralás céljából
a napfény hatására
tudás hiányában

A vizsgált szöveganyagban megtalálhatóak olyan, korábban a birtokos szerkezet részét képező elemek is, amelyek a leggyakrabban egyedül állnak, az eredeti birtokos teljeseen elhalványult, egy általánosított birtokossá vált.

zömébe 'zömében, az esetek zömében'
egyeseivel
igazából

A fenti, az eredetitől nagy mértékben eltávolodott jelentések mellett megtalálunk olyan birtokos szerkezeteket vagy birtokos elemeket tartalmazó szintagmákat, ahol a birtokos viszony még jól érezhető, mégis begyakorlott, gyakori kapcsolatokat takarnak. Ezekhez a kifejezésekhez akár az elemek összességén túlmutató, konvencionális jelentések is kapcsolódhatnak.

elegem van abból
ennyi jutott eszembe
a hátam mögött 'valaki valami negatívát tesz a tudomásom nélkül'
nem a szívem csücske 'nem a kedvencem, nem szeretem'

Jelen tanulmányban elsősorban a birtok jelöltségére koncentrálok, ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni, hogy a *-nAk* határozórag, amelyet a birtokos jelölésére is használhatunk, sokféle más funkciót – így többek között a térvizony, célvizony, eredmény-állapot viszony jelölését – is betölt, kiterjedt jelentéshálójával bír (Pomázi 2021).

3.4. Speciális grammatikai kategóriák

A birtoklás kapcsán a birtoktöbbsesítő jel és a *habeo* szerkezet megjelenését is vizsgálni szükséges. A birtoktöbbsesítő jel a korpuszban a birtokos kifejezések 6,8%-ában, 23 esetben található. Csak egyes számú alakokhoz kapcsolódik, 18 esetben az első személyhez. A vizsgált anyagban a beszélők a birtoktöbbsesítő jelet nagy többségében a társas-szociális kapcsolataik leírására használják, így például a *barát* (5 előfordulás), a *kutya* (3), a *társ* (3), a *szülő* (2), az *ismerős* (1), az *ügyfél* (1) és a *munkavállaló* (1) lexémák tartalmazzák azokat.

A *habeo* szerkezet 59 alkalommal jelenik meg a korpuszban, az összes birtokos személyjeles kifejezés 17,5%-a fordul elő ilyen szerkezetben. Mint fentebb láthattuk, a *-nAk* határozóraggal együtt 9 esetben jelenik meg a *habeo* szerkezet, tehát nagyobb arányban, mint a nem *habeo* birtokos személyjeles szerkezeteknél, de a *-nAk* határozórag használata így sem jellemző általánosan. A *habeo* szerkezetben a birtok nagyrészt absztrakt fogalom, a beszélő és partnere a szerkezettel általában lehetőségeket, érzelmi állapotot, érdeklődést fejez ki, személyes jellegű információkat oszt meg.

*és hogy úgy aztán végképp sok lehetőségem volt mindenfélét kipróbálni
egyébként igazad van de
(...) van | kis rálátása
nekem a republik volt volt a nagy kedvencem
meg úgy nem is volt akkor még úgy kedvem
és azért örülnék ha sok munkám lenne
<hezitál> van konkrét <hezitál> céloom*

4. Módszertani megfontolások

A fentiekben először a vizsgált anyagban megjelenő birtokosokat és birtokokat, vagyis az összekapcsolódó két entitást mutattam be, majd kitértem a jellemző, begyakorlott szerkezetekre és további grammatikai jellemzőkre is. A levonható következtetések a birtoklás tanításának újragondolására sarkalhatnak bennünket a magyar mint idegen nyelv tanítása során, mind mennyiségi, mind minőségi szempontból finomíthatják a birtoklás tanítását.

A mennyiségi vizsgálatok (1) megerősítik bizonyos formák elsődlegességét. A vizsgált korpuszban

- az egyes számú birtokos alakok nagyobb arányban találhatóak meg, mint a többes számúak;

- a birtoktöbbsesítő jel jellemzőbbnek látszik az egyes számban, ott is kifejezetten az első személyben, mint a többes számban vagy más személyekben;
- a birtoklás sokkal gyakrabban kapcsolódik absztrakt fogalmakhoz, illetve személyekhez, mint tárgyakhoz.

Ezek alapján az oktatási menet és a tananyagok tervezésénél megfontolandóak lehetnek az alábbiak:

- az egyes és többes számú alakok tanítása szétválasztható, a használhatóság szempontjából az egyes számú alakok ismerete fontosabb;
- a birtoktöbbsesítő jel esetében a leghasznosabb az egyes szám első személy tanítása, így érdemes néhány begyakorlott kifejezést a középpontba állítani az egész grammatika struktúra megmutatása helyett (pl. *barátaim, kollégáim*);
- a birtoklás prezentálása nem állhat meg a fizikai tárgyak birtoklásánál: az elsődleges, könnyebben érhető, a fizikai tárgy birtoklására utaló jelentés mellett minél korábban és minél több példával bemutatandók személyeket és absztrakt fogalmakat tartalmazó kifejezések.

A minőségi szempontok (2) újragondolását az alábbi megállapítások határozhatják meg: a vizsgált korpusz alapján

- a *-nAk* határozórag a birtokos szerkezetben leginkább speciális konstrukciókban és jelentésekkel jelenik meg, viszont alig jellemző a birtokos–birtok sorrend esetében, különleges jelentések hiányában;
- a birtoktöbbsesítő jel elsősorban a szociális háló leírására szolgál;
- az absztrakt fogalmakat jellemzi az átmenetiség, de ennek ellenére kialakíthatóak csoportok, melyeknél a birtok entitások eltérő mértékben értelmezhetőek a birtokos ismerete nélkül.

Az osztálytermi tervezésnél ez alapján javasoltak a következők:

- a *-nAk* határozórag szerepeltetését a birtokos viszonyban a speciális konstrukciók – széleskörű – bemutatásával együtt érdemes megtenni, nem pedig csak a kevésbé jellemző birtokos–birtok sorrendre mutatva példákat, a prezentációja akár a birtokos szerkezetek megtanítása után nagyobb követéssel is történhet;
- a birtoktöbbsesítő jel prezentációja során mindinkább a személyközi viszonyokat tükröző példák bemutatása, mintsem a birtoklás elsődleges, tárgyi funkciójának kiemelése szükséges;
- a birtokos szerkezetekben szereplő absztrakt fogalmak ismertetése fontos, ugyanakkor a kevésbé összetett, a birtokosság alapjelentésének ismeretében könnyebben megérthető – lehetőleg szélesebb körben használható és szabadabban bővíthető – kifejezések megtanítása következzen korábban (pl. a *van időm* és az *elegem van valamiből* szerkezetek ismertetése előzze meg a *szívem csücske* vagy a *nem ügyesség kérdése* kifejezéseket).

A birtokos esetek újragondolása esetében tehát érdemes figyelemmel lenni továbbá az alábbi általános, más grammatikai elemek prezentációjánál is alkalmazandó elvekre:

- átmenetiség, vagyis a szigorú kategorizálás helyett áttekinteni, hogy bizonyos jelentések és konstrukciók hol és hogyan kapcsolódnak össze, pl. a különböző kapcsolatok kötöttsége (Lsd. 1. ábra),
- gyakoriság és elsődlegesség, vagyis a legtöbbször előforduló lexémákra, konstrukciókra, csoportokra érdemes koncentrálni, tudva azt, hogy az első vagy elsődleges jelentés – amely a grammatika bevezetésénél, megértésénél természetesen nagyon fontos – nem feltétlenül jelenti azt, hogy ez a leggyakrabban használt, leginkább (be)gyakorlásra szoruló jelentés, pl. a tárgyak birtoklásának elsősege, de kisebb gyakorisága,
- forma és funkció kapcsolata, vagyis bizonyos formák és konstrukciók nagyobb arányban kapcsolódnak bizonyos jelentésekhez, beszélői szándékokhoz, pl. az egyes szám első és második személy az elicitáló kérdésekhez és önreprezentációs válaszokhoz, a többes szám első személy különféle személyi konstrukcióhoz kapcsolódik.

viszonylag szabadon variálható kapcsolat	állandósult kifejezés, gyakori kapcsolat	névutószerű kapcsolat	a birtokost elhagyó birtok
<i>(két) barátnőm</i>	<i>(nem a) szívem csücske</i>	<i>az előzetes instrukciók alapján</i>	<i>egyesével</i>

1. ábra: Átmenetiség. Balról jobbra haladva a begyakorlottság mértéke nő, a szabad variálás lehetősége csökken.

5. Összegzés. A birtoklás kifejezésének szövegfüggősége

Vizsgálatomban a magyar anyanyelvű beszélők részvételével létrehozott villámrandi-korpusz 18 dialógusában vizsgáltam a birtoklás, elsősorban a birtokos személyjel és a birtokos szerkezetek megjelenését. Kutatásom első hipotézise az volt, hogy a villámrandi-dialógusok személyes fókusza miatt a vizsgált korpuszban az egyes szám első és második személyű alakok a többi személyt jelölő alaknál nagyobb számban jelennek meg. Ez részben bizonyult igaznak, ugyanis a legnagyobb számban az egyes szám első személy jelenik meg, ezt azonban az egyes szám harmadik személy követi, tehát a forma oldaláról a hipotézis nem bizonyult igaznak. Ha azonban a funkció oldaláról vizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy a harmadik személyhez az eredeti birtokviszonytól eltávolodott időkifejezések (pl. *éve*) és a névutószerű (pl. *szempontjából*) esetek is nagy arányban kapcsolódnak. Ezek valójában nem egy harmadik, a beszélgetésen kívüli személyre utalnak, ami ezen személyjelölés elsődleges funkciója lenne. A második hipotézisem, miszerint a birtoklás eredeti, elsődleges tárgyra vonatkozó jelentésénél nagyobb számban találunk referenciakapcsolatokat, igaznak bizonyult. A beszélők

nagyobb arányban mutatnak, hivatkoznak a referenciapontból egy személyre vagy absztrakt fogalomra, mint tárgyakra. A birtoklás helyett tehát érdemes lehet a kapcsolatiságot középpontba állítani a birtokos szerkezetek tanítása során is.

Jelen tanulmányban a birtokos szerkezetek grammatikai és funkcionális áttekintését kívántam nyújtani, de fontosnak tartom leszögezni az eredmények korlátozott voltát. A tanulmány szöveganyagául szolgáló megismerkedési dialógusok a mindennapi és intézményesített környezetben elhangzó diskurzusoknak csak egy szeletét nyújtják. Ahogy minden diskurzustípust, ezt is meghatározzák létrejöttének körülményei, a beszélői szándékok, a diskurzustípushoz kapcsolt elvárások. Jelen összegzésben tehát nem lehetséges általánosan alkalmazható eredményeket bemutatni. A tanulmány célja azonban nem is ez, hanem inkább az, hogy a grammatikával és a nyelvhasználattal kapcsolatos tudásunkat árnyalja, meggyőződéseinken, rögzült gyakorlatainkon változtasson, ehhez pedig nyelvi példát is szolgáltatson. Célja ezentúl az is, hogy felhívja a figyelmet a nyelvi anyagok – elsősorban a beszélt nyelvi anyagok – vizsgálatának fontosságára a magyar nyelv, nyelvhasználat és a kultúra tanítása során.

Szakirodalom

- Bencze Norbert 2020. Önkonstruálás és benyomáskeltés az első találkozás során. In: Váradi Tamás sorozatszerk. – Ludányi Zsófia – Grácz Tekla Etelka szerk., *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2020. XIV. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 6–20.
- Bencze Norbert. 2021. Önbemutató, önreflexió. Megismerkedési diskurzusok első személyű megnyilatkozásai. In: Váradi Tamás – Ludányi Zsófia – Grácz Tekla Etelka szerk., *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2021. XV. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Bencze Norbert 2022a. Ismerősök és ismeretlenek. Dialógus az első és a sokadik találkozás alkalmával. In: Ballagó Júlia – Havasi Zsuzsanna – Roskó Mira Rózsa szerk., *Diskurzus, jelentés, rendszer. Tanulmányok a 16. Félúton konferenciáról*. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest. 9–32.
- Bencze Norbert 2022b. Megismerkedési dialógusok a magyar mint idegen nyelv oktatásában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. 15/1: 160–175.
- Finkel, Eli J. – Eastwick, Paul W. – Matthews, Jacob 2007. Speed-dating as an invaluable tool for studying romantic attraction: A methodological primer. *Personal Relationships*, 14/1: 149–166.
- H. Varga Márta 2007. A 'birtoklás' kifejezőeszközei (funkcionális megközelítésben). *THL₂ A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata* 1–2: 16–24.
- Hegedűs Rita 2019. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Pomázi Bence 2021. Grammatikalizációs ösvények a -nak/-nek rag jelentéshálózatában. *Magyar Nyelv* 117/4: 446–465.

- Stokoe, Elizabeth 2010. „Have You Been Married, or...?": Eliciting and Accounting for Relationship Histories in Speed-Dating Interaction. *Research on Language and Social Interaction*, 43/3: 260–282.
- Svennevig, Jan 1999. *Getting acquainted in conversation. A study of initial interactions*. John Benjamins Publishing Company, Amszterdam.
- Svennevig, Jan 2014. Direct and Indirect Self-Representation in First Conversations. *Journal of Language and Social Psychology* 33/3: 302–327.
- Szili Katalin 2011. *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához*. Enciklopédia Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Waseda, Mika 2020. Hogyan tanítsuk? – a tanárok szobája vs. a tanárok szobájuk. *THL₂ A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata* 1–2: 63–72.